

- prostor pro hospodářskou činnost a osídlení
- ochránce genofundu

Při analýze a charakteristice přírodně technického teritoriálního systému je nutné brát v úvahu základní vlastnosti a funkce jako je : sociálně hospodářská funkce, rozměr, ovladatelnost, hierarchičnost, strukturovanost, stabilita a rozvoj aj., včetně zpětných vazeb jak jednotlivých prvků, tak také vztahů.

Při dynamice rozvoje tohoto systému rozeznáváme dva druhy a to :

1) Evoluční rozvoj :

- a) extenzivní využívání prostředí (krajiny) – od jeho vzniku, kulminace až do zániku (když byly vyčerpány např. zdroje),
- b) intenzivní rozvoj v celém procesu vzniku, vývoje, charakteristický hlavně intenzifikací využívání všech prvků a složek prostředí, zejména při přechodu od prosté k rozšířené reprodukci obnovitelných zdrojů.

2) Revoluční rozvoj :

- a) vznik nových druhů výrobních procesů a s nimi spojené dobývání nových druhů zdrojů a tím vznik celkově složitější struktury, vyšší stupeň entropie, vznik nových druhů činností, jako je ochrana a zlepšování životního prostředí, a to nejen v lokální, ale i regionální úrovni,
- b) změny ve využívání prostředí (krajiny) zejména z důvodu zamezení konfliktů nebo při totálním vyčerpání nějakého zdroje (viz území uranových revírů v ČSSR).

Ze známých metod prognózování je vhodné využívat ty, které mohou přivést řešení k nejpravděpodobnější variantě cílových systémů, tzn. kombinovat jak metody extrapolace vývoje, modelování, expertní prognózy, včetně logických modelů pro syntézy aj.

Cílem prognózování vývoje kvality životního prostředí ve vztahu k reprodukčnímu procesu a socialistickému způsobu života je prevence negativních vlivů hospodářské činnosti a jejich účinků a vytváření podmínek pro harmonický rozvoj člověka a společnosti, tj. tvorba zdravého životního prostředí pro vývoj nových generací obyvatelstva (1).

Charakteristika životního prostředí v ČSSR (2)

V posledních desetiletích se kvalita životního prostředí na území celého státu rapidně zhoršila. Cca 47% obyvatelstva žije v sídelních a průmyslových aglomeracích, kde je kvalita životního prostředí ve stadiu ekologické krize (32% v ČSR a 15% v SSR). Roční škody a ztráty způsobené výrobními a nevýrobními aktivitami dosahují 8–10% národního důchodu. Soustava opatření v řízení, plánování i vlastní realizaci zaměřených na ochranu a tvorbu životního prostředí není adekvátní tempu znehodnocování prostředí v žádném směru. V některých ukazatelích znehodnocování kvality životního prostředí (depozice síry na plochu nebo obyvatele) dosahuje ČSSR smutného postavení mezi nejhoršími čtyřmi státy. Upřesněno jde o páté místo v Evropě v produkci $\text{SO}_2 = 3,37 \text{ mil. t/rok}$, třetí místo v přepočtu na plochu $26,4 \text{ t/km}^2$, druhé místo v přepočtu na 1 obyvatele = 229 kg/obyv./rok . Na území ČSSR dochází k produkci 7,6 mil. t/rok plyných a pevných emisí (ze zdrojů : 69% lokální vytápění, 12% doprava). Struktura emisí podle druhů :

(1) Přírodně technické teritoriální systémy byly vymezeny pro území BLR a Kabardinsko-balkarské socialistické republiky (severní Kavkaz) a staly se podkladem pro rozmísťování výrobních sil, intenzifikaci hospodářství a prognózy a plány tvorby životního prostředí.

(2) Dále uvedená data jsou čerpána z materiálu *Prognózování sociálních procesů. Závěrečná zpráva HÚ 9-3-3. Praha, ÚFS ČSAV 1987.*

zemědělců a rekreantů (skupin obyvatelstva, které krajinu bezprostředně ovlivňují a využívají nebo pravděpodobně ovlivňovat a využívat budou).

Materiálem pro hodnocení vztahu dětí ke krajině byla výtvarná a slohová dětská práce, doplněná stručným dotazníkem. Výzkum byl proveden v Brně a ve vesnických obcích, ležících v různých krajinných typech, s 269 dětmi ve věku 11–13 let.

Autorka u dětí konstatuje překvapivě asociační spojení příroda=ohrožená příroda. Pozitivní vztah k přírodě je u nich často doprovázen odporem k civilizaci a technice. Vědomí přírody jako ohrožené hodnoty není většinou spojeno s konkrétními znalostmi o stavu životního prostředí. Děti jsou ve svém projevu značně ovlivněny kulturní symbolikou a sociální rétorikou. Jejich vztah ke krajině je tedy vzhledem k sociálním vlivům značně jednotný (na rozdíl od dospělých). Zdá se však, že děti žijící v kontaktu s přírodou k ní mají silnější vztah než děti z měst. Toto konstatování kontrastuje se zjištěním, že u dospělých pozitivní vztah ke krajině stoupá s velikostí bydliště. Za významné závěry této kapitoly lze pokládat:

- Projevy dětí jsou do značné míry odrazem obecně sdílené a hromadnými sdělovacími prostředky šířené sociální představy o kvalitě krajiny.
- K přírodě mají děti pozitivní vztah, převážně doprovázený vědomím stavu jejího ohrožení. Toto vědomí nicméně zůstává ve sféře emocionální a je proto podstatné, pod jakými vlivy se bude dále vyvíjet, bude-li na ně působit žádoucí ekologické myšlení.

Vztah zemědělců ke krajině byl rovněž zkoumán empiricky, výzkumem obyvatelstva vesnických obcí (bohužel chybí informace o velikosti vzorku). Použity byly metody obrázkového testu, sémantického diferenciálu a rozhovoru.

Neverbalizovaná, neuvědomělá potřeba krajiny byla zjištěna stejná u zemědělců i u ostatních skupin venkovského obyvatelstva. Ve verbálních odpovědích se však projevil rozdíl: zemědělci se méně zastávali tradiční, agrotechnickými zásahy neupravené krajiny. Nicméně čím nižší věk a vyšší vzdělání zemědělce, tím silnější potřeba krajiny. Vzhledem k tomuto faktu lze předpokládat, že v budoucnosti, kdy se na venkově pravděpodobně zastaví demografické stárnutí a zvýší se vzdělání obyvatelstva, dojde také k růstu potřeby krajiny u zemědělců.

V poslední kapitole druhé části se autorka zabývá vztahem rekreantů, zejména turistů a chalupářů, ke krajině. Konstatuje významnou a varující skutečnost, že turistů vyhledávajících s cílem rekreace přírodu přibývá, a prostoru, kde mohou realizovat svůj zájem, ubývá. Ve snaze zachránit některé krajinné oblasti je společnost nucena sáhnout k represivním opatřením. Autorka poukazuje na nutnost omezení nároků lidí na krajinu jako na jeden z prostředků její zachrany.

Oproti turistice patrně pozitivně působí na ráz krajiny chalupaření. Chalupáři podle závěrů výzkumu představují skupinu obyvatelstva silně identifikovanou s krajinou a patrně připravenou jednat v zájmu její ochrany.

V závěru knihy autorka zdůrazňuje, že rostoucí potřeba krajiny, výzkumem prokázaná u různých skupin obyvatelstva, v žádném případě není totožná s ekologickým myšlením. Principem ekologického přístupu k přírodě není potřeba pobývat v krajině, ale často naopak omezení či modifikace této potřeby. Jednou z cest k zachování kvalitního životního prostředí je právě uvádění principů ekologického myšlení do vědomí společnosti.

Kniha Hany Librové *Sociální potřeba a hodnota krajiny* je psána s velkou erudicí, navíc zajímavě a čtivě. Je nutno ocenit množství hodnotných, „okrajových“ postřehů, z nichž mnohé by samy o sobě mohly inspirovat k další sociologické práci. V obou částech knihy jsou použity netradiční metody: v první části knihy převážně analýza děl výtvarného umění a informací z dějin umění, v druhé části interpretace dětských výtvarných projevů a slohových prací, obrázkový test a sémantický diferenciál. I toto množství, neobvyklost a obtížnost zvolených metod svědčí o kvalitě práce. Uvedená bibliografie dokumentuje, že o ekologických problémech v jejich spojitostech s oblastí společenského vědomí toho zatím v české a slovenské odborné literatuře mnoho napsáno nebylo. I v tomto kontextu je tedy nutno knihu kladně hodnotit.

Jediné, čeho je na recenzované knize možno litovat, je to, že dvě kapitoly druhé části knihy (*Zemědělci a krajina* a *Rekreanti a krajina*) nejsou rozpracovány se stejnou příkladnou důkladností a na stejné úrovni obecnosti jako úvodní kapitola druhé části – *Krajina v sociální percepci dětí*. Tato výhrada nicméně neznamená upření kvality knize tak přínosné – přínosnější tím víc, že sociologický pohled na ekologickou